

บทที่ 4 สภาพทางสังคมและการใช้ประโยชน์ที่ดินในแนวคลอง ร.1

4.1 ลักษณะทางสังคมของชุมชนในพื้นที่ศึกษา

จากการสำรวจภาคสนามตามแนวคลอง ร.1 พบว่าแนวคลองผ่านพื้นที่ 13 หมู่บ้านใน 3 อำเภอ คือ อำเภอหาดใหญ่ในตำบลควนลังซึ่งประกอบด้วย บ้านหน้าควน บ้านควนลัง และบ้านบางแพบ ตำบลควนลัง อำเภอหาดใหญ่ บ้านโคกเมฆ บ้านดินลาน บ้านเลียบ บ้านหนองจูด และบ้านท่าช้าง ตำบลท่าช้าง อำเภอบางกล่ำ บ้านหนองม่วง บ้านยวนยาง บ้านบางกล่ำกลาง และบ้านบางหยี ตำบลบางกล่ำ อำเภอบางกล่ำ บ้านเกาะน้ำรอบ ตำบลบางเหรียญ อำเภอควนเนียง แต่ละพื้นที่มีวิถีชีวิตชุมชนที่แตกต่างกัน สามารถจำแนกเป็น 3 ลักษณะ คือ

- 1) ชุมชนเมือง ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างและค้าขาย มีบ้างที่มีอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ บ้านหน้าควนลัง บ้านหน้าควน และบ้านบางแพบ ซึ่งอยู่ในเขตตำบลควนลัง ลักษณะเด่นของชุมชนเมือง คือ มีความคล่องตัวในการย้ายถิ่นฐานเพื่อการประกอบอาชีพ
- 2) เขตชานเมือง ประชาชนประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ได้แก่ การปลูกข้าว การทำสวนยางพารา สวนส้มโอ สวนทุเรียน และการปลูกพืชผักสวนครัว ส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ได้แก่ บ้านโคกเมฆ บ้านหนองจูด และบ้านดินลาน มีการลงทุนเพื่อประกอบธุรกิจที่สอดคล้องกับพื้นที่ เช่น ธุรกิจเกี่ยวกับยางพารา ธุรกิจเครื่องจักรกล กิจการที่เกี่ยวกับวัสดุก่อสร้าง ส่วนใหญ่เจ้าของกิจการเป็นคนจากนอกพื้นที่ซึ่งแสดงถึงอิทธิพลเมืองเริ่มขยายออกมาสู่พื้นที่รอบนอก
- 3) ชุมชนชนบท เป็นชุมชนเกษตรกรรมดั้งเดิมที่มีรากฐานสืบทอดยาวนานจากบรรพบุรุษ มีความสัมพันธ์อยู่กันเป็นเครือญาติแน่นแฟ้น พื้นที่ส่วนนี้อยู่ระหว่างบ้านดินลาน บ้านท่าช้าง ไปจนถึงบ้านเกาะน้ำรอบ ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและกสิกรรม ได้แก่ การปลูกข้าว ไม้ผล ไม้ยืนต้น และพืชผักต่างๆ ซึ่งการปลูกข้าวทำการเพาะปลูกปีละ 1 ครั้งโดยจะอาศัยน้ำฝน พบมากที่สุดในพื้นที่บ้านบางหยี บ้านยวนยาง บ้านหนองม่วง และบ้านท่าช้าง มีการทำสวนสมรมเกือบทุกครัวเรือนซึ่งประหยัดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน การปลูกไม้ผลและไม้ยืนต้นเป็นแบบผสมผสานในบริเวณเดียวกันที่พบจำนวนมาก ได้แก่ ยางพารา กระท้อนห่อ ทุเรียน ละมุด เงาะ มังคุด และส้มโอ ฯลฯ ผลผลิตที่ได้ส่วนใหญ่นำมาบริโภคภายในครัวเรือน ที่เหลือจึงจำหน่ายภายในหมู่บ้านและพื้นที่ใกล้เคียง การปลูกข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญอีกชนิดหนึ่ง ส่วนใหญ่จะอยู่ในพื้นที่บ้านบางหยี บ้านบางกล่ำและบ้านยวนยาง การเลี้ยงสัตว์จะเป็นแบบปล่อยให้หาอาหารเองตามธรรมชาติ ได้แก่ โค กระบือ สุกร และไก่ เป็นต้น เป็นการเลี้ยงเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนและจำหน่ายบ้างบางส่วน นอกจากนี้มีการประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตร ได้แก่ ค้าขายและรับจ้างภายในหมู่บ้าน ที่เทศบาลนครหาดใหญ่ และจังหวัดใกล้เคียง

4.2 การสำรวจข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินตามแนวคลองระบายน้ำสายที่ 1

จากการสำรวจทรัพยากรธรรมชาติและใช้ประโยชน์ที่ดินของประชาชนที่อยู่ในแนวคลอง ร.1 ได้ดำเนินการสำรวจระหว่างเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม 2545 (ภาคผนวก ก) และจากการวิเคราะห์ร่วมกับแผนที่ทางทหาร 1:50,000 เพื่อจัดแบ่งหมวดหมู่ของการใช้ประโยชน์จากที่ดิน รายละเอียดการใช้ที่ดินตามแนวคลองระบายน้ำสายที่ 1 กล่าวโดยสังเขป ดังนี้

- 1) ที่อยู่อาศัย จากการสำรวจพบว่าบ้านเรือนและสิ่งก่อสร้างต่างๆที่ต้องรื้อถอนเนื่องจากอยู่ในแนวคลองมีจำนวน 56 แห่ง ส่วนใหญ่อยู่ที่บ้านท่าช้าง บ้านโคกเม่า บ้านบางแพบ และบ้านทุ่งปรัง
- 2) พื้นที่ทำการเกษตร ประกอบด้วย
  - การปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น นาข้าว สวนยาง เป็นต้น
  - สวนผสม เช่น การปลูกไม้ยืนต้นผสมผสมกัน เช่น ยางพารา กระท้อน ทุเรียน ละมุด เงาะ มังคุด ส้มโอ เป็นต้น
  - สวนสมรม เป็นการปลูกผักสวนครัวหลายชนิดผสมกัน
  - สวนผัก เช่น สวนผักกาด สวนข่า เป็นต้น
- 3) การเลี้ยงสัตว์ ส่วนใหญ่เป็นการเลี้ยงแบบปล่อยให้หาอาหารเองตามธรรมชาติ เป็นการเลี้ยงเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนและจำหน่ายบ้างบางส่วน สัตว์ที่นิยมเลี้ยงคือโค สุกร และไก่ เป็นต้น
- 4) พื้นที่ทิ้งร้าง หมายถึงพื้นที่ที่ไม่มีการใช้โดยมีวัตถุประสงค์ชัดเจน การใช้ประโยชน์จะเป็นลักษณะเช่นเดียวกับการเก็บหาของป่า เช่น การเก็บผักพื้นบ้าน การเก็บผลผลิตจากต้นตาล ตะไหนด การเก็บสมุนไพร และการหาปลา เป็นต้น

4.3 ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากโครงการขุดคลองระบายน้ำสายที่ 1

จากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายพบว่า คลอง ร.1 มีผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อชุมชนตามแนวคลอง ผลกระทบทางตรง คือ การสูญเสียพื้นที่เกษตรกรรมและพื้นที่บ้านเรือน เจ้าของที่ดินบางรายพอใจกับค่าตอบแทนที่ได้รับ แต่บางรายไม่ยอมให้เวนคืนที่ดินของตนเอง เพราะไม่ต้องการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของตนเอง ประชาชนจำนวนมากถูกกีดกันจากหน่วยงานภาครัฐที่เข้าไปดำเนินโครงการด้วยการแจ้งว่าถ้าไม่ยินยอมจะถูกเวนคืนที่ดินโดยไม่ได้รับค่าชดเชย

ความกดดันที่ส่งผลกระทบต่อจิตใจของชาวบ้านในพื้นที่แนวคลองเช่น ความวิตกกังวลว่าจะเกิดน้ำท่วมในฤดูฝนเนื่องจากพื้นที่เปลี่ยนสภาพเป็นพื้นที่รองรับน้ำที่ระบายมาจากคลองอยู่ตะเกา ซึ่งจะเห็นได้จากการปลูกบ้านหลังใหม่ในพื้นที่ที่อยู่ใกล้กับแนวคลองจะเป็นแบบยกพื้นสูงมากกว่าปกติ เพราะเชื่อว่าจะเกิดน้ำท่วมหลังจากที่โครงการแล้วเสร็จ และในบางครัวเรือนต้องประสบกับการที่พื้นที่ทำกินถูกแบ่งแยก ทำให้เกิดความยากลำบากในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ตลอดจนความสัมพันธ์ในเครือญาติในกรณีที่ถูกแยกออกเนื่องจากคลองตัดผ่าน การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตเมื่อมีการพัฒนาสองฝั่งคลองในอนาคต การปรับตัวกับการตั้งถิ่นฐานใหม่ โดยเฉพาะที่บ้านท่าช้างและบ้านบางหยี ซึ่งมีประชากรค่อนข้าง

ข้างหนาแน่น นอกจากนี้ยังเป็นความกังวลเกี่ยวกับการที่ต้องเผชิญกับสภาพแวดล้อมที่อาจเปลี่ยนแปลงไป อาทิ การรุกเข้ามาของน้ำเค็มตามแนวคลองที่ขุด และการลดลงของระดับน้ำใต้ดิน ฯ

นอกจากนี้ความเสียหายยังเกิดขึ้นในลักษณะของความไม่แน่ใจว่าโครงการคลอง ร.1 มีความแน่นอนเพียงใดและจะดำเนินงานเมื่อไร ทำให้ไม่กล้าลงทุนทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจและประกอบอาชีพในพื้นที่ตามแนวคลองต่อไป นอกจากนี้ยังเกิดปัญหาการลดลงของราคาที่ดินที่มีลักษณะเป็นชายธงที่คลอง ร.1 ตัดผ่าน